

A „háború utáni háború” 1919–1933¹

Fischer Ferenc, a Pécsi Tudományegyetem Modern Kori Történeti Tanszékének egyetemi tanára a modern kori egyetemes történelem nemzetközi szinten is elismert kutatója. A jelen ismertetőben tárgyalt monográfiája alapját a szerző 2003-ban megvédett akadémiai doktori disszertációja (*Az európai hatalmi versengés dél-amerikai dimenziója Németország és Chile haditengerészeti és légi kapcsolatai tükrében, 1919–1933*), valamint magyar és idegen nyelveken megtartott konferencia-előadásai, megjelentetett tanulmányai képezték, illetve olyan, a németországi kutatóútjai során feltárt levéltári források, melyeket korábban sem a német, sem a nemzetközi történetírás nem elemzett kellő mélységben.

Az elsőre talán furcsának ható címadására a második fejezetben, magyar fordítással közölt 1925-ös, két német repülőstiszt (Grauert kapitány és Jeschonnek hadnagy) spanyolországi útjáról szóló titkos beszámoló derít fényt. A „háború utáni háború” kifejezés a latin-amerikai országok feletti befolyásért vívott, az európai hatalmak (britek, franciák, németek) és az Egyesült Államok között folytatott nagyhatalmi vetélkedésre utal, mely az első világháborút követő időszakban új lendületet vett a térségben. Az „utolsó szabad kontinenssel” való együttműködésből származó előnyök minél jobb kihasználása Németország számára több szempontból is fontos cél volt. A németek a gazdaságban elsősorban ipari termékek számára kerestek piacot, a katonapolitika területén pedig az első világháború előtti időszakban megszerzett erős befolyásukat kívánták megőrizni és megerősíteni.

A mű szerkezetileg hét fejezetre tagolódik, melyekből az első öt egy-egy kiemelt téma köré épülve ismerteti meg minket azzal, milyen szerepet játszott a vizsgált térség a német kormány és hadsereg háború utáni talpra állásra tett kísérleteiben a weimari köztársaság időszakában (1919–1933). A hatodik fejezet egy kitekintést tartalmaz az 1933 és 1939 közötti évekre, és egyúttal bemutatja a két időszak közötti folyamatosságot. A záró, hetedik rész pedig a monográfia legfontosabb, a nemzetközi szakirodalomban is újdonságot jelentő eredményeit összegezi. Emellett a bőséges forrás- és irodalomjegyzéken és az idegen szavak feloldását segítő táblázaton kívül 77 fekete-fehér ábra és 32, a szerző által készített színes térkép segíti az olvasót az összefüggések megértésében.

Mivel egy alapos, átfogó monográfiáról beszélünk, bemutatásához három olyan témát emelnék ki, melyek emellett, hogy a történelemtudományt új kutatási eredményekkel gazdagítják, más diszciplínák számára is hasznos történeti ismeretanyagot jelenthetnek. Az első a hadtörténelemhez kapcsolódik: Latin-Amerikának a német cirkálóháborús doktrína két

¹ Fischer Ferenc: *A „háború utáni háború” 1919–1933. A versailles-i szerződés kijátszása. A weimari Németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Amerika országaiban*. Bp.–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 576 p. (Studia Historiae.)

világháború közötti kialakulásában, formálódásában betöltött szerepe. Az 1914 és 1918 között sikertelennek bizonyult defenzív stratégiát ugyanis egy sokkal offenzívabb szemlélet váltotta fel a vizsgált időszakban. Erich Raeder admirális – aki 1928 októberétől 1943 januárjáig volt a Reichsmarine (Birodalmi Haditengerészet) vezetője, vagyis személye a folytonosságot jelentette a weimari, valamint a nemzetiszocialista periódus között – felismerte, hogy új, nagyobb akciórádiuszú hajóegységek bevetésével, valamint az északi-tengeri „honi flotta” tevékenységét tehermentesítő, távoli tengeri területeken támadásokat végrehajtó „cirkáló flották” alkalmazásával sikeresebben lehet felvenni a küzdelmet az ellenséges erőkkal.

Latin-Amerika – és elsősorban a különösen jó kapcsolatok miatt Chile – szerepe ebben az elképzelésben két ponton került elő. Egyrészt a globális méretű támadásokhoz a hadihajókat ki kellett juttatni a nyílt óceánra az észak-atlanti medencéből a dél-atlanti térségbe, ehhez pedig a németek számára a francia atlanti partvidék mellett a norvégiai fjordvidékek jelentették a legegyszerűbb lehetőséget. Egy ilyen területen való hajózás jól képzett tengerészeket igényelt, akik viszont a szükséges tapasztalatot nem szerezhették meg a helyszínen. Ugyanakkor a dél-amerikai Chile patagóniai partvidékei hasonló adottságaik révén megfelelő terepet biztosítottak a szükséges tudás megszerzéséhez, melyhez tudtukon kívül a chilei haditengerészet által biztosított révkalauzok felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak (ilyen volt például a Porvenir mérőhajó parancsnoka, Arroyo korvettkapitány, aki a Meteor kutatóhajó 1926-os útja során segítette a németeket a terület feltérképezésében). Az itt megszerzett tapasztalatot a második világháború során jól tudták kamatoztatni a németek. Másrészt a latin-amerikai kikötők fontos szerepet töltek be az angol és a francia szállítási útvonalakon, így a dél-atlanti térségben ellenük indított támadásokhoz a dél-chilei, dél-patagóniai és tűzföldi térség sziget- és csatornavilága kiváló búvóhelyet kínált a német flotta számára a javító munkálatok, valamint az üzemanyag-, élelmiszer- és lőszerutánpótlás biztosítására.

A második általam kiemelt téma a politika- és diplomáciatörténet területét érinti: a német–chilei katonai együttműködés szerepe a versailles-i békeszerződés kijátszásában. Az 1919-ben megkötött egyezmény 179. cikkelye ugyanis kimondta, hogy Németország beleegyezik abba, hogy nem akkreditál vagy küld egyetlen külföldi országba sem katonai, haditengerészeti vagy légi missziót. Ez igencsak megnehezítette, sőt majdnem lehetetlenné tette Németország számára a latin-amerikai országokkal korábban ápolta kiváló katonai együttműködés fenntartását, továbbfejlesztését. A tiltó rendelkezések kijátszására hosszú ideig kerülő utakat kellett alkalmazni. A haderőfejlesztésekben szerepet vállaló német tisztek hivatalosan elhagyták hazájuk katonai állományát és lemondtak állampolgárságukról. A megrendelt hadifelszerelést pedig különböző külföldi leányvállalatokon keresztül juttatták el a megrendelő félhez. Így például a Junkers Művek által a chilei kormány megrendelésére Dessauban előállított repülőket a svédországi Limhamban bejegyzett AB Flygindustri telephelyén alakították át katonai gépekké.

Németország legfontosabb együttműködő partnerének mindkét területen – a felszerelés és a szellemi tudás átvételében – a hagyományosan germanofil beállítottságú Chile bizonyult. Ebben két tényező játszott fontos szerepet. Egyrészt a dél-amerikai ország szárazföldi hadseregét porosz mintára szervezték meg, igen sok tisztnek volt lehetősége Németországban továbbképzésben részt venni (innen ered a „Dél-Amerika poroszai” ragadványnevük), sokuk szoros baráti kapcsolatot is ápolta német tisztekkel. Az 1920-as évek zavaros politikai küzdelmeiben a hadseregre támaszkodva rendet teremtő Carlos Ibañez del Campo ezredes hatalomra kerülése további lehetőségeket nyitott meg a németek előtt.

Bár a két ország közötti együttműködés számos területet fölelt – gondoljunk csak olyan német szakértőknél, mint Walter Gräwellnek a statisztikai hivatal vagy Berhard Hinst-

nek a vámszolgálat átszervezésében betöltött szerepére –, a mi szempontunkból a legérdekesebb kétségkívül a katonai vonulat. Ennek egyik legfontosabb eleme a németeknek a Cuerpo de Carabineros (a chilei csendőrség) 1927-es megszervezésében játszott szerepe volt. Közkeletű hiedelem az, hogy az olasz carabinieri jelentették a legfőbb inspirációt ennek a testületnek a létrehozása során, azonban Fischer Ferenc rámutat, hogy a szakirodalmi vagy megemlékező kiadványok már utalnak a német és a chilei rendőrség együttműködésére. Sőt ahogyan az általa is idézett korabeli német források bizonyítják, Karl Pfeffer-Wildenbruch (aki Budapest utolsó városparancsnoka volt) és Paul Schmitz-Voigt rendőrségi specialisták jelentősebb és közvetlenebb hatást gyakoroltak olasz kollégáiknál. Ebben fontos szerepe volt Hans von Kiesling ezredesnek, aki Ibañez korábbi tanáraként személyesen jó kapcsolatot ápolt a felemelkedőben lévő – ekkor éppen hadügyminiszteri posztot betöltő – chilei vezetővel. Ezek már mutatták, hogy a versailles-i békeszerződés tiltó rendelkezései egyre kevésbé tarthatók be. Bár Kiesling a chilei hadügyminisztériummal 1925 áprilisában kötött alkalmazási szerződését még a francia tiltakozás nyomán felbontották, ez csak ideiglenes visszavonulást jelentett.

A német–chilei katonai kooperáció legkiemelkedőbb pillanatának – mely már egyértelműen az első világháborús békeszerződés vonatkozó részének megsértését, sőt lényegében hatályon kívül helyezését jelentette – a chilei hadsereg 1929. márciusi hadgyakorlatát tekinthetjük. Ezt Wilhelm Heye tábornok, a Reichswehr (Birodalmi Haderő) hadsereg-főparancsnoka és kísérete a helyszínen nézte meg. Fischer Ferenc érzékletesen szemlélteti, hogy a szervezők mintha a német igények kielégítésére törekedtek volna, tekintve hogy az itt gyakorolt, bunkerrendszerrel védett erőszakos folyóátkelésre Chilének egyetlen szomszédjával szemben sem volt lehetősége, mivel északon az Atacama-sivatag, keleten pedig az Andok magas hegyláncai ezt lehetetlenné tették. Ellenben Németország számos országgal szemben kerülhetett hasonló helyzetbe (Franciaország, Csehszlovákia, Lengyelország).

Ami azonban igazán kiemeli a hadgyakorlat jelentőségét, az az, hogy Heye, valamint kísérete német katonai egyenruhában tekinthette meg azt. Bár ez mind a brit, mind a francia fél részéről tiltakozást váltott ki, azok hatástalanok maradtak, ez pedig lényegében a versailles-i békeszerződés vonatkozó részének (179. cikkely) hatályon kívül helyezését jelentette. Ezt a pillanatot joggal tekinthetjük a német katonai befolyás betetőzésének is, mivel ekkor a németek Chile mellett Argentínában, Bolíviában, valamint Peruban is működtettek katonai missziót, ami nemcsak a korábbi befolyásuk megőrzését, de Peru esetében egy hagyományosan Franciaország irányában elkötelezett fél – még ha csak átmenetinek is bizonyuló – „elhódítását” jelentette, miközben immáron hivatalossá válhattak a korábban kerülő utakon működő katonai missziók.

A harmadik, általam kiemelni fontosnak tartott téma a társadalomtörténések figyelmére tarthat igényt. Ez a chilei német közösség és az anyaország kapcsolatának a kérdése. A háború utáni sokkból talpra állni igyekvő weimari köztársaság számára a külföldi németiség gazdasági, pénzügyi ereje, vásárlóképesége és politikai befolyása rendkívül fontos volt a világkereskedelemből való részesedés és az export gyors növelése érdekében. Azonban az anyaország és a külhoniak kapcsolatát az első perctől fogva megnehezítette egy alapvetően szimbolikus probléma: az úgynevezett „zászlókérdés”.

A latin-amerikai német közösség jelentős része számára az anyaországgal való kapcsolatot a „birodalmi zászló” és nem a köztársasági zászló testesítette meg, rendezvényeiken többségében ezt használták. A berlini külügyminisztérium utasítása szerint viszont a német diplomaták nem jelenhettek meg olyan rendezvényen, amelyen nem az új lobogót

helyezték el. Ez az első perctől rendkívül feszültté tette a kapcsolatokat és végül jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az 1930-as években egyre nagyobb szimpátiával fordultak az erősödő, majd a hatalmat megszerző, a régi birodalmi szimbolikát alkalmazó és nagyhatalmi terveket szövő nemzetiszocialisták felé a helyi német kolóniák.

Bár a monográfia legnagyobb értéke kétségtelenül az, hogy a történelem egy a történészek által sokat kutatott időszakának eddig nem feltárt viszonyainak jobb megértéséhez szolgált elsődleges forrásból származó igen bőséges, nemzetközi viszonylatban is újdonságot jelentő adatot és információt, úgy vélem, fontos eredményekkel szolgál más tudományágak számára is. Az általam kiemelt három téma joggal tarthat számot a stratégiai-védelmi kutatásokkal, a nemzetközi kapcsolatokkal és a történeti szociológiával foglalkozó tudósok figyelmére is.

*Bakó András**

* A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.